

visszajutunk a lengyel–német kölcsönös történelmi sérelmek és a két nép egymás iránti érzelmei témaköréhez. Ezek súlypontjában változatlanul egyik oldalon a náci Németország viselt dolgai, a másikon a németek elűzése áll. Lengyelország kész a megbékélésre. Azonban az az egyenlősítő törekvés, amely német részről különböző szinteken egy mérlegre teszi a németellenes bosszúhadjárat, valamint az „elűzés” fogalma alá vont kitelepítések témáját az ország elleni pusztító és gyilkos hitleri hadjárat, lengyel oldalról elfogadhatatlan. Ilyen beállítások máig jelentkeznek, akár az iskolai oktatási segédlet szintjén is. A kitelepítettek kárpótlását felvető elgondolásokat legutóbb maga Merkel kancellárasszony parancsolta le a napirendről. Továbbra is napirenden van ugyanakkor az „elűzöttek emlékezetének” szentelendő berlini központ terve, amit a lengyel közvélemény és a politika egyaránt heves tiltakozással fogad. Mindeközben a lengyel–német kölcsönös szimpátia-hányados, úgy tűnik, lassan, de biztosan javuló tendenciát mutat, és felgyorsítása talán csak a szélesebb körű ismeretek elmélyítésén múlik mindkét oldalon.

A lengyel–német viszony aktuális tartalmában tulajdonképp bonyolultabb, mint a történelem folyamán bármikor. Az együttműködés lehetőségei rendkívül tág körűek, a gyakorlata egyelőre azonban messze elmarad a lehetőségektől, és a két ország között megindult közeledés, úgy tűnik, leállt. A folytatáshoz és a lehetőségek megragadásához mindkét oldalon a jelenleginél nagyobb empátia és több igyekezet kellene.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Kisebbségi politika

A minimális konszenzus politikája.

Többnemzetiségű ellenzéki szövetségek a posztkommunista Romániában és Szlovákiában

The Politics of Minimal „Consensus”. Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998) = East European Politics and Societies, 22. évf. 3. szám 553-594. p.

A rendszerváltozást követően a demokratizálódó Kelet-Európában megnőtt az etnikai alapú konfliktus esélye, de szerencsére a jugoszláv polgárháború kivétel maradt. A kutatók általában két módszert tartanak alkalmasnak a nemzetiségi konfliktus csökkentésére: egyrészt egy adott kisebbségre szabott intézményes csomagot, másrészt a kisebbség beemelését a hatalomba. Romániában és Szlovákiában azonban nem a kormányban, hanem az ellenzékben vettek részt a magyar kisebbség pártjai. Közvetlen politikai befolyásuk tehát nem volt a kormányzati döntésekre, az ellenzéki szövetségekben való részvételük azonban nagyon fontos stabilizáló hatást eredményezett.

A jugoszláv tapasztalat alapján az etnikai konfliktusnak több oka lehet: hagyományos ellenszenv, biztonságérzet hiánya, politikai vezetők célzott kampánya egy csoport ellen.

Az előzetes várakozások szerint a két országban az etnikai konfliktus nagyon valószínűnek tűnt. A szlovák és román kollektív emlékezetbe az elnyomó magyar állami politika, a magyar kisebbségébe a XX. század szenvedései kerültek be. A rendszerváltozás folyamata mindkét országban csak komoly zökkenőkkel haladt (nemzetiségi diszkrimináció, szélsőséges politikusok). Sőt Romániában került sor a térségbeli rendszerváltozások egyik legvéresebb eseményére, a marosvásárhelyi pogromra. A magyar revíziótól, illetve az állami nacionalista politikától való félelem nagyon erősen jelen volt a rendszerváltozás időszakában. Az 1990-es évek elejének nacionalista törvényei a magyar kisebbségek félelmeit csak tovább növelték. A nacionalista ideológia átszötte mind a Vladimir Mečiar, mind a Ion Iliescu vezette domináns pártokat, amelyek ráadásul radikális nacionalista pártokkal szövetkeztek.

Az érvek, amelyekkel az etnikai konfliktus elkerülését magyarázni szokták, nem működnek a szlovák és a román esetben. A magyar kisebbség nem élvezett (és nem is követelt) autonómiát, és nem volt része a kormánynak sem. A magyar kisebbség ugyanis az ellenzékbe való bekapcsolódáson keresztül lett a rendszer része.

A nemzeti kisebbségek pártjai akkor tudnak koalícióképesek lenni, ha kiszámítható és vonzó partnerként tartják számon őket. A magyar pártok gyorsan megalakultak a rendszerváltozás során. Az RMDSZ 1990-ben 7% feletti eredménnyel sikeresen bejutott a román parlamentbe. Szlovákiában az Együttélés és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom 8,5 százalékos eredménnyel jutott be a parlamentbe 1990-ben, míg a Magyar Polgári Párt a rendszerváltó szövetség, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen listáján kapott mandátumokat és lett az első demokratikus kormány része. A következő választásokon hasonló eredmények születtek, ami a magyar pártokat ugyan fontos tényezővé tette, de az erőviszonyok miatt mégsem kerültek kormányra. A magyar közösségek kiszámíthatóan és stabilan a magyar pártokra szavaztak.

Sem Romániában, sem Szlovákiában nem történt kísérlet a magyar pártok betiltására. A magyar pártok betiltása nemzetközi szinten konfliktust okozott volna. Sőt, a magyar pártok jelenlétével egyrészt demonstrálni lehetett a kisebbségi jogokat, másrészt a szlovák/román szavazókat is lehetett ijesztgetni.

A mindkét országban bevezetett arányos választási rendszer, illetve a parlamenti küszöb meglete kedvezett az RMDSZ-nek (amíg az egységét fenn tudja tartani), és hatékony szövetkezésre készítette a szlovákiai magyar pártokat. Az RMDSZ-nek sikerült is fenntartania ezt az egységet, ami annak köszönhető, hogy két magyar párt biztosan nem tudná átugrani a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt. A román oldalról érzett viszonylag magas veszélyérzet is hozzájárult a magyar egységhez. Szlovákiában viszont éppen a többség felől érzett kisebb veszély miatt fragmentálódott a magyar politikai élet az 1990-es évek elején (amikor a szlovák nacionalisták még a létező Csehszlovákiával voltak elfoglalva). A Mečiar-rendszer elutasítása aztán először választási koalícióra, majd közös párt alakítására bírta rá a magyar pártokat.

Az RMDSZ végig mérsékelt politikájáról volt ismert, Szlovákiában viszont a két mérsékelt magyar párt mellett a radikális Együttélés is komoly szerepet kapott. A radikális magyar párt jelenléte azonban nem károsította a magyar pozíciókat.

A román és a szlovák eset azt mutatja, hogy az erős kormánnyal szemben fellépő gyenge ellenzékbe tud a legkönnyebben egy nemzetiségi párt belépni, mivel ebben az esetben az ellenzéknek minden szövetségesre szüksége van.

Mečiar és Iliescu nacionalista és autoriter politikája nagy szerepet játszott a többnemzetiségű ellenzéki szövetségek létrejöttében. A többségi nemzethez tartozó ellenzéki pártok, ha akarták volna, se tudták volna túllicitálni a kormánypártok nacionalizmusát, így az állampolgári nemzetfelfogás felé fordultak, és a magyar pártokkal kötendő szövetség lehetősége megnyílt. Ezzel együtt az ellenzéki pártok mindkét országban a gazdasági-társadalmi és nem az etnikai törésvonal mentén pozícionáltak magukat (demokratikus, kapitalista, Európa-barát), ami megint csak megkönnyítette a magyar pártokkal való szövetséget. Az ellenzék a magyar pártok bevonásával a hazafiatlanság vádját kockáztatta meg, de mivel az ilyen érvelést elfogadó szavazók általában amúgy sem az ellenzékkel szimpatizáltak, ezért a potenciális szavazat-vesztés nem volt jelentős. Az ellenzéki pártok ezért ahhoz a taktikához folyamodtak, hogy a magyarokkal megállapodtak egy minimális konszenzusban a kisebbségi jogok tekintetében.

Romániában az RMDSZ a kezdetektől fogva részt vett a demokratikus pártok szövetségeiben. Az ellenzéki pártok óvatos álláspontot foglaltak el a magyar követelések ügyében, de abban egyetértettek, hogy az általános demokratizálódás, a decentralizáció és az emberi jogok elfogadása vezet a magyar kérdés megoldásához. Az ellenzéki pártok és az RMDSZ szövetségét a közvetlen elnökválasztás intézménye is megerősítette, mivel a magyar párt szavazóit bojkott helyett mindig részvételre biztatta. Az RMDSZ és a román pártok viszonya azonban nem volt mindig felhőtlen. 1993-ban az Európa Tanácsnak benyújtott memorandum, 1995-ben az oktatási törvény, illetve az autonómia ügye fokozta a feszültségeket. 1995-ben az RMDSZ kénytelen volt elhagyni az ellenzéki pártszövetséget, bár egy évvel később a korábbi ellenzékkel együtt alakított kormányt.

Szlovákiában Romániához hasonlóan alakult az ellenzék és a magyar pártok viszonya. 1992-ben mind az ellenzék, mind a magyar pártok támadták az új szlovák alkotmányt, bár más okok miatt. 1993-ban a magyar pártok a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó chartát szerettek volna elfogadtatni, de ezt már az ellenzék sem támogatta. Az ellenzék és a magyar pártok első sikeres együttműködésére 1994-ben került sor, amikor a kormánypárt frakcióját elhagyó néhány képviselővel együtt sikerült megbuktatniuk Mečiar kormányát. A rövid életű Moravčík-kormány több intézkedése is kedvezett a kisebbségeknek (kétnyelvű feliratok, magyar nevek használata), ami viszont a Mečiar-féle ellenzék heves bírálatot váltotta ki, a magyarok bábjának titulálva a kormányt. Ezt ellensúlyozandó, az 1994-es választási kampány során minden szlovák párt retorikája a magyarok ellen fordult. A Mečiar-kormány ténykedése aztán egyre inkább szövetkezésre bírta az ellenzékét és a magyar pártokat. Ennek ellenére a kisebbségek számára hátrányos törvényeket gyakran az ellenzék is támogatta. Mečiar

diktatórikus hatalomgyakorlása ahhoz vezetett, hogy az 1997-ben tető alá hozott Szlovák Demokratikus Koalíció (SDK) nevű nyolcpárti szövetségnek a magyar pártok is tagjai lettek. A szlovák pártoknak továbbra is az maradt a taktikája, hogy egyszerre tartsák fent a jó viszonyt a magyarokkal, de emiatt ne idegenítsék el nacionalistább érzelmű szlovák szavazóikat. Az SDK és a magyarok 1997-ben megállapodtak együttműködésük feltételeiről, jó alapot teremtve a leendő kormányzásra. 1998-as választásokat megnyerő ellenzék így gond nélkül kötött koalíciót a magyar párttal. Kelet-Európában szinte egyedülálló módon a magyar kisebbség így három miniszteri poszthoz és a szlovák parlament egyik alelnöki székéhez jutott.

Mindkét országban megfigyelhető, hogy a politikai körülményeken kívül más tényezők is közrejátszottak abban, hogy a kilencvenes évek első felének ellenzéki pártjai a kisebbségi pártokkal kössenek szövetséget. Az ellenzéki pártok ugyanis elkötelezettebbek voltak a demokrácia és a pluralizmus iránt, mint a kormányerők. A szövetséget gyakran a jó személyes kapcsolatok is segítették (pl. az RMDSZ első elnöke, Domokos Géza, illetve Corneliu Coposu parasztpárti elnök között, vagy Bugár Béla MKP-elnök tekintélye a szlovákok között). Az ellenzéki pártok az euroatlanti integráció iránt is sokkal elkötelezettebbnek bizonyultak, ezért az európai kisebbségvédelmi normákat is hajlandóbbak voltak átvenni. A magyar pártok nemzetközi kapcsolatrendszerét ellenzéki szövetségeseik is használni tudták – ez szintén együttműködésüket segítette. Az ellenzék és a magyar pártok szövetségét tehát egyszerre lehet politikai, ideológiai, stratégiai és személyes okokra visszavezetni.

Varga-Kuna Bálint

Törésvonalak a mai cseh és szlovák politikában.

Az állandóság és a változás között

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír: Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics. Between Persistence and Change = East European Politics and Societies, 22. évf. 3. szám. 518-552. p.

A Kelet-Közép-Európával foglalkozó kutatások nagy figyelmet szentelnek a térség pártjainak és pártrendszerének. Ezen kutatások legfontosabb problémája a gyakori bizonytalanság: a pártok, ideológiák, kormánykoalíciók rendszeresen megváltoznak. A fluktuáció egyszerre következménye a kommunizmusnak és a kommunizmust megelőző korszaknak is. Majdnem

húsz évvel a rendszerváltozás után lehetséges bizonyos trendek felvázolása. Ezeknek a folyamatoknak a megrajzolását a törésvonalak elmélete segíti. A közép-európai országok szavazóira jellemző negatív pártválasztás (a szavazók inkább abban biztosak, melyik pártra nem szavaznának) és a jobb-, illetve baloldal eltérő értelmezése miatt a klasszikus törésvonal-elméletek csak jelentős módosításokkal alkalmazhatók a térségben.

A rendszerváltást idején a legfontosabb törésvonal a kommunista rendszert fenntartó, illetve az azzal szembenálló erők között húzódott. Ez a törésvonal azonban gyakran tovább él a szociáldemokratává avanszált volt kommunisták és a rendszerváltókból jobboldalivá lett pártok között (pl. Lengyelország, Magyarország esete). Egy másik törésvonalat képez az új rendszer jellegét kialakító vita (demokratikus vagy autoriter, pl. Szlovákia). A klasszikus nyugati tulajdonos-alkalmazott törésvonal Közép-Európában a privatizációt gyorsan (konzervatív és liberális pártok), illetve lassabban (szociáldemokrata pártok) elképzelők formájában jött létre. A piacgazdaságra való áttéréssel azonban a közép-európai pártok is egyre jobban hasonulnak a nyugati tulajdonos-alkalmazott törésvonalhoz. A nacionalista törésvonal több formában bukkant fel: országon belüli nemzeti kisebbség miatt (oroszok a balti államokban, magyarok Szlovákiában, albánok Szerbiában), a szomszéd ország hagyományos ellenségként való kezelése miatt (cseh-német, magyar-szlovák viszony), illetve a nacionalizmust állami szintre emelők és a polgári demokráciákban hívők ellentéte miatt (Szerbia, Horvátország, Szlovákia, balti államok). Minél inkább a társadalmi-gazdasági (tehát a tulajdonos-alkalmazott) ellentét dominálja egy adott ország politikai rendszerét, annál inkább közelebb van a nyugat-európai állapothoz, és annál inkább stabil. Azokban az országokban viszont, ahol inkább a nacionalista erők domináltak, a pártrendszer jellemzően személyeken alapult, így instabilabb volt (Mečiar Szlovákiában, Milošević Szerbiában, Tuđman Horvátországban). A külső nyomás és a gazdasági problémák azonban ezeket a rendszereket is demokratikus irányba tolták el.

Csehországban a rendszerváltó Polgári Fórum (OF) és a kommunista párt (KSČ) első hivatalos összecsapására az 1990 júniusában tartott választásokon került sor. A választások legfontosabb kérdése a kommunista rendszer fenntartása vagy átalakítása volt. Bár a rendszerváltó erők fölényesen győztek, a demokratikus rendszer jellegéről folytatott vita már a választások előtt az OF-n belüli törésekhez vezetett. A továbbiakban Csehországban a kommunista-antikommunnista ellentét nem játszott olyan fontos szerepet, mint Lengyelországban vagy Csehországban, csupán a KSČ utódját, a Cseh-Morva Kommunista Pártot közösisítették ki a többi pártok.

A vallási törésvonal ugyan megjelent, de jelentősége alacsony maradt. A katolikus hívőket mozgósító, kicsiny kereszténydemokrata párt